

Земля

Василь Вразливий

ЗЕМЛЯ

'Тиша. Буденний сірий вокзал. Понівечені вікна та каштанові покусані двері. Навколо зморщені кущі жовтої окації. Біля буфера, що висить замість дзвінка, похмурий сонний дядько. У відчиненім вікні вокзалу довговолоса голова телеграфіста. Осторонь, далі до семафору на степ, самотня будка, що видає старовинною камплицею. І над усім цим байдуже небо з вечірнім пругом та серед повітря золотий пил комарів.

Одним словом, це була одна з тих станцій, що спить усе життя і незадоволено бубонить буфером, почувши з депеші про потяг. Тут я встав з пасажирського потягу, щоб не опинитися в руках меткого контролера, їхав, звичайно, з копійками, з полотняною торбою, де лежало сало і хліб. Насамперед я звернувся до сторожа, чи не знає він, де тут можна попоїсти. Дядько мляво прокинувся, вийняв з кешені люльку, насипав махри, і навіть не подивився на мій бік. Довелося вирішити, що йому позакладало, й підійти до телеграфіста. Цей поставився уважніше, хоч на запитання й не відповів, але зате почав докладно розпитувати, чого я тут устав та куди їду, хто я такий... І, кінець-кінцем, скінчив свою думку про їжу так:

— Не скажу. —Бачте, чужому чоловікові... виду вашого я небачив, а агентів хтось гавкне, то...

"В цей час у кімнату ввійшов товстенький низенький чоловік, в окулярах, ниткою звязаних на перенісці, з мідними брелками на животі, у вичищених ботинках—взагалі, начальник станції."

— Що? Хто?—коротко, глухим басом запитав він.

— Та це я!—я дужче зліг на підлукот,— щоб мене гаразд було видно. Моя загоріла кострубата голова, помнята сорочка, розстебнутий комір одігнали начальникові очі кудись на муху, що жалісливо скрипіла над чорнильницею. Через кілька хвилин начальник, перебираючи брелки на ланцюжкові, звернувся до мене.

— А чого ви на станції?

— Та якщо можна, то переночую: мені—60 верстов додому.

— Ночувати? На станції? Тепер? Та хто ви?— Підчас вимову цих слів увесь спокій утік, обличчя "Знітилося, а голос начальників став тонкий і раз-у-раз обривався. А згодом рясні брови збіглися немов змовляючись, начальник вирішив негайно покликати агента ДПУ, що якось опинився на станції.

"Звіряти документи", промайнуло в голові, "а чи в мене з ними все гаразд?" Я обмірковував і перелічував, що можу показати, як треба буде. А що питатимуться документів, а не чогось іншого, так цього певний я був так, як і того, як проїхав 100 верстов без квитка. Час був такий, що без документу жити було не можна, та ще до

цього на моє нещастя, босяки на передодні когось ограбували тут на пероні серед білого дня. Я вийняв мою засмальцьовану студентську книжку, що була прострочена рівно на 3 місяці, розгорнув і побачив товаришів профквиток, що брав його на знижку в кооператив чи що. (Звичайно, я забув його віддати). Можна було під кущі до шкаралуп закинути студентську книжку якби не цікаві очі телеграфіста та не його руки, що вже простяглися за паперами.

— Партейний!—промовив телеграфіст з великою пошаною, тримаючи в руках профквиток. Він уже хотів мені його повернути, але за дверима почулося солідне дзенькання острогів і задоволений кашель.

— Ось, ось, оце—він!—запобігливо до агента, і разом гордовито до мене, пробасив начальник станції.

Агент був молодий, рудий, і з ластовинням, і з закуреним носом. Під лівим оком сиділа бородавка. А в взагалі обличчя було симпатичне.

— Дай сюди!—тихо й повільно наказав телеграфісту агент.

Я стояв мовчки, сподіваючися, що йому ліньки буде глянути на студквиток. Проте, настрій змінювався, як і в краєвид: хмурів, чорнів, кожна тінь від руки агента падала страхіттям далеко за перон. На дворі холоднішало, свіжим повітрям падала роса. Вгорі мовчазні і сині виринали перші зірки. Телеграфіст засвітив лампу, обережно надіваючи скло і проганяючи легеньких жовтих метеликів. Начальник сів на

. стілець, спочатку підмостивши хустку, потім зухвалью дивився на мене, инколи зиркаючи на агента, що схилився над столом.

— Ви, товаришу, не сердьтеся на нас. Наше життя —документ: єсть оний, живи, несть—одвічай!—філософськи промовляв начальник, ховаючи слова в розкішні вуси.

— А ну, супчик, ідіть сюди,—перебив агент.

Я слухняно повернувся, щоб увійти в двері, але агент наказав мені лізти просто в вікно бо втекти, і мовляв, недовго. Гострі очі агентів дивилися кудись насторонь, але почувалося, що це робиться для того, щоб потім раптом глянути в вічі.

— Ага, так. це твої бумажки! Чого-ж вони не однакові?

— Та бачте...—я почав плутано доводити те, що я звичайнісінький собі студент і більш нічого.

— Дак, дак—вистукував під акомпанімент телеграфу начальник.—Видно! Один розстебнутий комір чого стоїть, а очі, у-у.

— Учотна карточка є?—сміливо глянувши на мене спитав агент.

— Та бачте.—Але на цей раз не слухали, звичайними словами, що скрізь лунають по нашій розлогій країні, наказано було піднести руки вгору. Це виконано було за кілька ментів. З моїх кешень посипався порох і потертий черствий хліб. Не було знайдено нічого протизаконного. Начальник бігав

навколо мене і, нарешті, спинився, обшукуючи кешеню в сорочці. Але й там нічого не було.

— Що з ним робити?—промовив сам собі під ніс агент.

— Одправить на Водяну,—широ порадив начальник.

І в моїй перспективі стала подорож до резиденції агента: кілька день буде загаяно до з'ясування справи, за той час десятина батькового хліба осиплеться, бо її ніхто не скосить.

— Пустіть мене додому—попрохав я щиро, з благанням.

— Сиди мовчки. Що-ж його робити з ним?— добавив про мене агент.

— А я-яй, не знаєте що. Просто депешою пошліть, нехай дрезиною пошлють трьох охоронників і заберуть. Залишати тут отакого громилу не можна, ніяк не можна,—радив начальник.—Його поки-що можна заперти так, що не втече.

Ми вийшли з кімнати. Опинилися в якимсь темнім коридорчику, де дуже вдарив у ніс неприємний запах. Як ми зібралися на другий поверх, мої проводарі одчинили маленькі двері. Побажали ввічливо на-добраніч і сміючись сховалися за дверима. За ними лише цокнув замок.

Це була маленька кімната із заґратованим вікном, без шибок, що крізь нього падало місячне світло. Тут, напевно, раніше складалося різні станційні папери, бо й досі на долівці валялися білі шматки. На стані понаписувано було різних афоризмів надзвичайно багато, але вони, на мою думку, ніякої вартости не мали. Думка про те, що депешу отправлено,

і не кидала мене. Я навіть уявляв її зміст, де обов'язково мусить бути написано про бандита, про надзвичайно сильний конвой і хуткість дрезини.

Виходило так: до Водяної 6 верстов, значить, охоронники, поки зберуться, то за годину певно будуть тут, а я, якщо втечу, то через годину можу спокійно спати в ліску, що був на три верстви від Водяної і стояв недалеко лінії. Цим ліском проходила дорога додому. Але як втекти. Мій мозок напружувався до найвищої міри, кров в скронях швидко стукала й плани в голові повставали один від одного неможливіші. Я пригадував, як у таких випадках робили різні герої. Але в мене, в кешені, не було тих промінів, що спалювали залізо, на жаль, не було також і сили Самсона, хоч патли були чималі. Єдине, що

"мав, це—звичайний ніж із одверткою, пробцером і виделкою. Я завжди його носив у кепці, спеціальнім

капшуку, що був пришитий до підкладки. І от, з цим ножем я взявся за роботу. Двері було замкнено на замок: в цьому я впевнився. При місяці замигтіла

.ручка, я намацав те місце рукою, де пригвинчено її було до дверей, потім почав одверткою одкручувати раз-у-раз прислухаючися, чи бува не йде хто. Було тихо і лише повільний, ледве чутний, писк гвинтика лунав у порожній кімнаті; іноді моя одвертка сковзалася, тоді я боязко присідав і прихилився до дверей. Ніхто не йшов. У кімнаті почав вечірню пісню цвіркун. Робота навдивовижу йшла хутко. Вже один гвинтик лежав у кешені, а через якийсь час і інші три цокотіли при кожнім моїм рухові. Я метко зняв ручку, обережно поклавши її додолу. Тепер треба було вирізати замок. Я гострив ножика об цемент на лутковій доті, аж поки лезо не зніймало на руці волосся. Потім почав різати двері. Серце хотіло від мене втікти так, як і я з цієї кімнати. Руки стали холодні, як залізо. Скіпочки поволі падали додолу сухими голками сосни. Руки

працювали хутко. Неза баром, останній шар дерева було знято і мій ніжик торкнувся до замка і тужливо задзвенів. Тепер зали шалося лише тихо, не стукаючи, зняти замок. Я його вийняв і наспіх чоркнув олівцем на папері, що лежав долі, коротенького листа до агента: "Товаришу—я не бандит".

Потім, глянувши востаннє весело на кімнату, де безперестанно сюрчав цвіркун, навшпиньках вийшов за двері. Крізь розбите вікно коротенького коридорчика вдарило степовим духом, мінливим світлом зірок і далеким свистом паровозу, що йшов на Водяну.

Я зійшов тихенко по східцях і задніми дверима вийшов з вокзалу.

Тихий, тихий степ. На місячних проміннях виблискує жовтий стиглий хліб, перетінюється в легеньких віяннях вітру, немов величезний важкий птах, що ніяк не здійметься з місця, а лише тріпоче крилами. Дорога губиться, одходить од залізниці, залишаючи позаду на сході, довгі ряди струнких стовпів і жовті кліпливі оченята станції. Спереду бованіє ліс. як сонний допотопний звір. Я іду швидко, бо так легко ступаю, немов би тепер взяв силу рухатися. Легені широко й високо зітхають. З уст самовільно

зривається тиха якась печальна пісня. Дорога йде яром 1 мене, напевне, вже не видно зі станції. Ось вже зараз ліс, долітає його безперестанний шелест. Від-кілясь збоку війнуло вогким запахом мочених конопель і наблизився одноманітний крик жаб. Нарешті, крізь дерево засріблїла річка, потягаючись у-вісні..

Я опинився на прогалині, що заходила вглиб лісу. Спереду мерехтіла вода та шумів очерет, як шумиха. Ззаду стояв ліс, що немовби-то перегортав сторінки не знать, де схованої книги. Голова моя очманіла, очі мимохіть сплющувалися. Я почав шукати місце, де-б можна було заснути. Довелося йти назад, бо біля берега було вогко. Випадково, біля прогалини, я натрапив на закинутий курінь. Запалив сірника: жовтеньке світло захиталося й блідо затопило великою жовтою плямою стару соломку стріхи на курені і зігнало пологливого кажана. В курені було сухо й затишніше, ніж надворі. Я притяг з берега кілька снопів сухих конопель і постеливсь долі. Ліг. Разом зі мною напружено дрімав ліс. Крізь дірку в курені виднілося заніміле листя. Я залишився сам зі своїми думками і напружено прислухався до шелесту листя, до тріску падаїшнього гілля, що раз-у-раз сипалося на землю. Инколи шелест нагадував собою далеку людську ходу, а хруст гілля—луну, якоїсь ворожої й настирливої розмови. Часто в цей хаотичний шум вплїтався змучений голос лісної птиці або повільне лопотіння її крил. Тїло тяжко стисло почуття самотности, свідомість того, що нїде немає жадної душі. Здавалось, що мертві тіні враз заворушаться й побїжать на мене.

Я почував терпкий холод.

Даремно заплющував очі, даремно лічив доти, аж поки в моїй голові не переплутувалися всі числа —в чудернацькі дивні істоти, — заснути я не міг. Хвилювало щось зовні, дарма що це ніяк не приставало моїй вдачі, серце повільно й глухо стукало. Хотїлося кудись тікати. Але я що-разу себе заспокоював і щїльніше закутувався журкою.

Я вистромив голову в дірку. Було надзвичайно темно і вогко: збиралося на дощ і вже інколи падали важкі рідкі краплі, що чудно якось шуміли по листі. Десь далеко гуркотів грім і інколи били— світлом серед знеможеної темряви зірниці. Подекуди несподівано пробігав вітрець, шелестів по очереті над річкою і йшов далеко в чорну смугу. Не чулося нічого: і я знову уперто хотів заснути. Але сон не йшов на думку. Я почав думати про агента, про батька, про те, що треба завтра вдосвіта попростувати додому. 1 раптом пролунав неймовірно розпачливий крик.

— Рятуйте! рятуйте!

Я затремтів. Кричало десь недалеко біля річки. Навіть крик чувся невиразно, не можна було взнати, відкіля він вискочив. Після нього затопила скрізь усе чутлива натягнута тиша з неможливо дратовливим запахом річки і сонним диханням ночі. Я занімів і хотів засвітити своїми очима ніч і витягти вухами всі згуки. Мої груди хотіли набрати цього повітря-до краю.

Десь* далеко розкотився грім. Я мимохіть виліз хутко крізь дірку і заліз у кущі ліщини, що оросили

мене дощовими краплями. Здрог ударив гірше, ніж вагою, моє тіло. Знов кричав той самий. Крик нісся, як дивовижний гарпун, пробив мене й немов-би підняв на повітря. Мені здавалося, що постать людини біжить за-тим гарпуном, підбігає до мене, із сильно нагнутою наперед головою і розтуленим для крику ротом. Крик безперестано бився, як крила підстреленого птаха. Він розкочувався що-далі, що-дужче, як повінь. Він згучав надірвано з тягучим нелюдським болем.

Волохаті гілки дерев з довгими руками, ударили мене мокрим листям, як я ворухнувся і просунув наперед голову.

Знову зрадлива тиша. Я знав, що ще один такий згук і я не витримаю: або впаду на росяну землю, щоб змити тугу, або втечу від цього згуку, що ставав замість повітря, і вбирався в легені, не даючи чим дихати.

Нарешті, я почав заспокоюватися. Я навіть підніс до чола руку і витер з лоба холодні росинки.

— Рятуйте!

Я рванувся з місця, не здолавши далі боротися з тим згуком і скільки сили тікав Я кілька разів падав, знову вставав. На взліссі майже зомлілий побачив коня, що випадково там пасся спутаний. Я скинув путо, прудко скочив на коня і скільки сили гонив його. Мені байдуже було чий був-то кінь, мені байдуже було, куди він нісся. Я пригинився, низько обійнявши шию руками. Я вже не гонив його: він плинув сам по студеному повітрі, одбігаючи далі й далі од крику.

Коли заморений кінь пішов дрібніше, не чулося нічого. Я оглянувся. Ліс упав у темряву ночі і залишився позаду. Я ще раз погладив коня, стьобнув путом, прихилився, вільно пустивши мотузяний повід. Я не знав, куди їду, навіть ні разу не питав себе, твердого ґрунту держався сам кінь. Раптом він підсковзнувся ледве не впав і, сідаючи на задні ноги, спустився з косогору цокнувши підковою об залізо.

— Хто там?—несподівано спитав хтось з лівого боку.

Я повернув голову. З бугра почувся шум телеграфних стовпів, що ліниво одгукнулися. А з лівого боку, недалеко, блимали як лампадки вогоньки, у двох вікнах.

— Хто там? Повертай сюди!—повторив той самий голос:

Я обережно повернув на голос коня.

— Стій! Чого чорти розносили по лінії?

— Темрява Не міг. Що це станція чи що?

— А ти й не знаєш. Еге, еге. Так злазь із шкапини та йди лишень сюди.

Я скочив і пішов слідом за бородатим дядьком із рушницею. Підійшли до перону. Це була Водяна. Я впізнав її по пузатій водокачці, що кволо обливалася густим, як олія, світлом.

— Дядьку, дядьку, де старший? Треба їхати. Охоронник сердито плюнув, махнув рукою, кидаючи на перон довгу тінь.

— До старшого? Чого захотів? Він не той біс, що вночі не дає добрим людям спокою. А гарна

конячка. Иш-ш...—закінчив бородатий, похлопуючи ' . долонею коня.

— Я піду сам. — Гляди, бува.

— А-а-а.

Я сіпнувся, скинув охоронникову руку, і мерщій скочив у вокзал, грюкнувши дверима. Навмання розчинив двері, одні, потім другі, хутко пробігаючи кімнати. Нарешті, спинився: переді мною стояв жовтий чотирьохкутник дверей. Видно було зарізаний старий . столик, з телефоном на стіні над ним, висячу жерстяну лампу. Я хутко навшпиньках увійшов. На лаві, . біля столику лежав, напевне, агент ДПУ. А на долівці, в кутку, валялися патрони, онучі, і спав ще один [чоловік. В кутку стояли гвинтовки. Пахло махоркою, , чулося спокійне дихання сонних людей. Я торкнув І агента за плече. Він не прокинувся. Я сіпнув дужче, потім труснув так, що лава заскрипіла.

— Який чорт?—незадоволено пробурмотів сонний агент і повернув до мене своє обличчя.

— Це я!—Так! я мав право так сказати, бо це був той самий чоловік, що з ним довелося познайомитися на злочасній станції. Так, це був він. Його ластовиння ще спало, але очі сторожко, гостро дивилися на мене. Він поводився дуже спокійно. Взір його втопився в мені, але він незабаром убив свою зацікавленість, що. її викликав мій ще й досі незвичайний вигляд.

— Що, спіймали, голубчику? Ні? Не тікатимеш удруге?

— Товаришу,—прошепотів я,—там вбивство. Недалеко, я приїхав, я там ночував.

Агент напевне зацікавився моїм покvapливим бігом слів та розгубленими рухами, що властиві зляканій людині. Офіційний тон зник. Я говорив щиро, схопивши волосату руку субесідника, що-разу сіпав її, тягнув до себе. Ніколи не можна було-б подумати, що я говорив з тією людиною, що кілька годин тому мене заарештувала. Агент напружено слухав, инколи моргав широко бровами. Бородавка під лівим оком одійшла кудись на низ і загубилася. Проте він одчинив двері суміжної кімнати.

— Нас сплоха не обманеш. І запер мене на замок.

— Я покірливо стояв біля щой-но закритих дверей, агент ходив за стіною довго, уперто, з кутка в кутку, кроки віддалялися й наближались по діяго-налі. Але він знову підійшов до дверей. Одімкнув. Коротко зірвалося рішуче: "ідемо".

Він поправив пояс, обдивився револьвер, і ще спитав: "Чи не далеко це, чи не пізно буде". На цих словах увійшов бородатий і здивовано став біля столу. Він не тямив, що говорити, ніяково звернувся до мене на "Ви".

— Я прив'язав коня і оце тільки й найшов Вас.

— Ніколи, ніколи—перебив агент.—Буди Гната. Збираймося. ідемо. Ти вже змінився?

— Вже. То я вертався в контору і їх стрів. Сонний Гнат хутко встав на ноги і вискочив

з бородатим сідлати коні. Ми з агентом вийшли на

перон. Покрапував холодними, великими, як горох, краплями рідкий дощ. Деся на стороні проходила гроза і заглушено лунали розкати грому.

Як вивели коней, всі мерщій повсідалися. Я їхав > на моїй щупленській, але беручкій конячці. їхали швидко. Згуки від копит лунали тихо й м'яко в парків і намоченій землі. А од'їхавши трохи од станції, пустили коней так, що повітря проходило й шуміло, як потяг.

Вже недалеко лісу небо вигодинилося: важка грозова хмара впала за обрій. Місяць висів блідий, як і лямпка біля водокачки, а зірки мерехтіли, як чудні прекрасні, іскристі бльостки, небесного поясу, що стягав землю.

Непомітно розвиднялося.

— Ш-ш. Стійте!—наказав агент, коли я йому 'сказав, що ми недалеко від річки. Злазьте з коней. Гнате, ти будеш тут біля коней. Ну, рушаймо.

.Пішли дуже обережно, ховаючись за деревом, бо тепер стало видніше і рідке світло місяця лилося на нас. Було тихо. Я знову злякався своєї гарячковості. Треба було взнати, що то був за крик, а тоді вже й лякати людей. Я зовсім охолонув і цілком звільнився від гнітючого вражіння. Агент не обзивався ані словом до мене.

Ми йшли до куріня. Раптом усі стали, прислухалися, передчуваючи щось і разом здригнули. На цей ' раз почувся тихий знесилений голос, що йшов не з роту, а скоріше через ніс. Бородатий, що йшов поперед, повернувся до мене, сціпив зуби, високо

одкинув брови, застиг, як напруженість,—руки холодно тримали рушницю.

— Ш-ш,—нишком проказав агент, щоб розбити ніяковість.—Ідемо праворуч до берега.

— Ото,—знову знітився бородатий, коли вдруге прошепотів голос вже ближче.

— Стій,—тихо вимовили всі разом. Крім того голосу почувся інший грубий, глузливий сміх. Регіт божевільного, що одного разу мені доводилося чути не уразив годі так, як цей сміх. За ним ледве можна було розібрати кепкливі слова:

— Земля і воля? Наївся землі? Братимеш?

— Ми хутчіше підійшли й стали за дубом. Я побачив перший дві постаті, що стояли

близько одна біля одної. Біля їхніх ніг, на землі, що вже затягалася молочною парою туману, лежало щось чорне й довге. Я показав рукою агенту.

— Вдруге не схоче,—промовив той, що стояв ліворуч. Потім, підійнявши ногу, він із силою ударив у чорну довгу пляму, що лежала на землі. — Кон-чився вже, мовчить.

Ми з бородатим хотіли вискочити з-за дерева, але нас затримав агент.

Люди, що скидалися дужче на звірів, скинувши гвинтовки на плече, понесли забитого до річки. Ми вискочили з-за берега. Бородатий хутко випередив мене. Мені здалось, що в його очах прогрімилі блискавиці. Він так несподівано підбіг, що його дядьки не побачили, і також несподівано вдарив переднього прикладом під-коліно. Той упав. Забитий, виприснув з рук, а на нього звалився задній дядько, що перечипився. Бородатий олютів. Він бив прикладом то переднього, то заднього, не даючи змоги встати. Агент з револьвером в руці сердито крикнув на бородатого, щоб не смів бити. Охоронник ніяково кашлянув. Я підняв гвинтовки, що поодлітали од ремінців підчас ударів важким прикладом бородатого. Далі трохи незвичайно зібгавшись, одкинувши ліву руку просто назад, а праву, підібравши під себе, лежав забитий. Обличчя почорніло від крові, відтінялося синіми лініями від м'ясного передранкового світу. До чорної закривавленої бороди поприлипала земля й рот неймовірно розчепірений був увесь набитий нею. Вся одежа була пошматована, рукави пообдирані і на голому тілі круглими шрами вдавилися синяки. Край лоба забризкався мозком, що від нього позлипалося й волосся.

Поволі дядьки випросталися. Нижчий, з пtiчачим профілем і з круглими очима жайворонка кілька разів ніяково шморгнув носом. Вищий зле витер рукавом кров на скроні з невисловленою зненавистю глядів на бородатого. Охоронник, що досі був, як тінь, тепер високо висунувши голову з-під коміра й підібравши глибоко рота, промовив глянувши на трупа:

— Наточили таки зуби.

Агент нахилився й протяг руки до рота забитого. Він узяв відтіля в жменю землі, знервовано сіпнувши, кинув в обличчя хижим дядькам.

— Земля й воля? Сволоч!

Нижчий весь час бігав своїми круглими очима по нас. І коли агент підніс вище револьвер, він упав навколюшки, як раб, оббризкавши всіх нас огидою.

— Помилуйте! — розпачливо і без тіни облуди крикнув він.

— Я вас не судитиму й не милуватиму.

— Та на їх і суду не треба. їх мало і вбити за Андрія, сердито протяг бородатий.

— А ви знаєте покійного?—запитав я.

— Та він головою був, землю ділив, — неохоче суворо, відповів бородатий.

Ліс стояв мовчазний і дерево ховалося одне за одне, як злочинці.